

MIROSLAV VOLEK

Pražské sady a zahrady období 1860–1960 a jejich ochránci

*Chotkovy sady,
úprava Františka Thomayera
(snímek Z. Helfert)*

V šedesátých letech minulého století má zeleň v Praze již své pevné základy. Dostalo se jí již tehdy plně organizované účasti při výstavbě města. Stávala se součástí nově budovaných technických děl, doplňkem komunikací i veřejných budov. Zprvu to ovšem byly jen drobnější úpravy nevzhledných zákoutí, uliční stromořadí a teprve později se zeleň pozvolna rozrůstá i na pražských předměstích, stráních i vltavských ostrovech. Forma těchto úprav byla celkem jednoduchá. Jediná výjimka byla u Chotkových sadů, kde se hned při založení pamatovalo na krajinné řešení.

Veřejná zeleň je konečnou formou zeleně, v níž předcházejícím článkem jsou většinou šlechtické zahrady vytvořené pro jednotlivce a malé uzavřené společnosti. Tyto zahrady jako článek letních sídel nebo paláců poskytovaly v různých slozích radost jenom malému počtu lidí. Teprve nová doba přeměnila názor na veřejný park, který je majetkem všech lidí a poskytuje osvěžení a radost každému. Jak již bylo řečeno, veřejné sady tehdejší doby se značně lišily ve svých základech od našich představ o dnešních veřejných sadech. Pokud to nebyly drobné doplňky architektury, byly to špatně udržované plochy trávníků doplňovaných málo vhodnými dřevinami, které místy připomínaly spíš lesní výsadbu. Úpravy cest byly nedostatečné, takže po dešti byly blátivé a neschůdné. Doplňující zařízení sadů bylo jednoduché, lavic velmi málo.

Názor na veřejnou zeleň ve městech se však ponenáhlu mění v její prospěch a uznává se její důležitost i pro zdraví obyvatelstva. Velmi krásně hovoří jeden z vynikajících malířů na přelomu století, Miloš Jiránek, ve svých Dojmech a potulkách: „...ale za ta léta, co umění zahálelo, měly aspoň stromy čas dorůst. Stromy ve městě dojímají mne víc než ve volné přírodě. Jsou to takoví nádherní samotáři uprostřed toho kamení.

Být staropražanem, opatřil bych soupis všech pěkných exemplářů, které v Praze máme, a bil bych se za ně vášnivěji než za mikulášskou prelaturu nebo dům „U sedmi čertů“. Úbytek zeleně, rozparcelování staré zahrady je horší ztrátou než zbourání starého domu a „bestia triumfans“ nedopustila se nikdy horší brutálnosti, než když dala uříznout nádhernou větev staletého kaštanu v Letenské ulici, aby uvolnila cestu elektrické dráze. Mám pěknou vzpomínku na vysoké topoly u Václavských lázní, jak přívětivě kývaly do oken ateliéru, pokud nový činžák nezastavil mou vyhlídku, a nedovedu si představit Velkopřevorské náměstí bez nádherného platanu, který tam přechází z Maltézské zahrady. Stromy ve městě oceníte zvláště v noci, když v nočním tichu zadýchá přes zeď zahrady chlad a vůně starých stromů. Tu ozve se v člověku něco strašně lidsky hlubokého a ryzího pod nánosem tzv. civilizace a zvyků všedního života.“ Tolik Miloš Jiránek.

Vraťme se však k pražským parkům, o kterých jsme hovořili, jak tehdy vypadaly. V r. 1867 měla Praha asi 12 ha veřejné zeleně. Na jejím projektu a realizování spolupracovali stavovští zahradníci z Královské obory, jako Josef Fuks a po něm Jiří Braul, potom také Bedřich Wünscher, později František Malý a Antonín Mareš. V r. 1884 byl vystřídán Františkem Thomayerem, který koncem minulého a počátkem tohoto století poznamenal svou osobností a svým stylem řadu veřejných parků i soukromých zahrad nejen v našem, ale i v zahraničním světě a dal v nich vzory a předlohy novému sadovnictví.

Karlovo náměstí, úprava Františka Thomayera, 1884—1885 (snímek Z. Helfert)

kému směru, platnému do dnešní doby. Může-li se Praha honosit svými veřejnými sady, pak především zásluhou tohoto zahradního architekta, jenž dovedl v době ředitelování pražským sadům vtisknout zcela nový charakter a ráz sadovnického pojetí daleko důrazněji a šťastněji, než to dokázal celý věk před ním a snad i po něm.

František Thomayer, bratr populárního lékaře Josefa Thomayera, se po studiích na reálce věnoval odbornému studiu a pak odešel za hranice. Nejdříve to bylo Německo, kde působil na různých místech, jako ve Frankfurtu, Stuttgartu, Mannheimu, Karlsruhe, Darmstadtu atd. Zde všude se setkával s novými směry krajinářského řešení a s novými zásadami souladu architektury a zeleně se zřetelem k použitému rostlinnému materiálu. Spolu se zásadami seskupování dřevin a pohledů byla stanovena pravidla, jak vésti cesty v různé šíři, která se přizpůsobovala terénu. Po Německu to byla Vídeň, kde se Thomayer zúčastnil zakládání zahrad u Rotschildů. Tam měl příležitost aplikovat svoje zkušenosti na velkorysých sadovnických pracích, na něž Rotschildové nelitovali nákladu. Aby parky činily dojem hotové krajiny, dováželi a vysazovali se v nich dorostlé stromy. To všechno Thomayerovi nestačilo, ještě zde byla Francie se svými vřehlasnými sadovníky. Aby i zde získal poučení, nastoupil ve Francii jako zahradník, ale již po roce zaujímá místo projektanta v sadovnické kanceláři světového podniku A. Andree v Paříži. Zde mu vedoucí podniku svěřil řadu velkých projektů na různých místech. Ve Francii se Thomayer naučil ovládat rozvinutý terén, zakládání sadových cest a hlavně používání květin a jejich seskupení v sadech. Po Francii to byla Belgie a několik dalších zastávek za hranicemi. V r. 1884 se na radu svého bratra vrátil do vlasti a přijal místo vedoucího pražských sadů. To bylo Thomayerovi 28 let. Rychle se orientoval a zhodnotil tehdejší pražské možnosti.

Praha měla v té době jenom dva velké parky. Byly to dnešní Vrehlického sady s rozlohou 70 ha, ještě nedokončené, a sad na Karlově náměstí. Nebozízek byl dosud štěpníci a Letenské sady Praha získala ke konci téhož roku. Zájem Thomayerův se obrátil ke Karlovu náměstí. Tehdejší úprava podle návrhu Bedřicha Wünschera již nevyhovovala nově raženým zásadám sadovnictví ani požadavkům rychle rostoucího města. Proto brzy po svém nástupu předložil Thomayer návrh na rekonstrukci celého sadu. Za jeho osobního vedení v l. 1884—1885 rychle vyrostl nový sad od původního značně odlišný a lze říci, že podobu, kterou dostal, podržel si zhruba dodnes. Nachází se v centru města, překrveném dopravou a dodnes plní zdárně svůj rekreační úkol. Na tomto parku Thomayer předvedl, jak lze silně hlučné prostředí oddělit clonou hustého porostu. Thomayer tuto otázku řešil v době, kdy dopravní hluk proti dnešním poměrům byl nepatrný, a přece ještě dnes stačí jeho řešení vnitřek parku zklidnit.

Zásadně jsou v parku založeny dálkové průhledy sevřené kulisami stromů a správně rozvržena hmota nízké a střední zeleně za působení světla a stínu. V parku také mistrně předvedl, jak lze zakrýt příčné uliční spoje Ječné ulice za pomoci úpravy terénu — zdvižením okrajů, takže při pohledu z dálky je vidět jen jednolitou zeleň trávníků. Dodnes vidíme účelné rozvrstvení dřevin, ale to se netýká jen tohoto parku, ale všech, jichž se Thomayer dotkl.

Rovněž otázka užití odolných dřevin ve městech byla Thomayerem řešena. Omezil vysazování jehličin, které trpí ve městech kouřem, a užíval odolnější jasaný nebo jerlíný, které dnes v různých pražských parcích můžeme vidět v mohutných exemplářích.

Letenské sady s plastikou od Františka Rouse, úprava František Thomayer, 1890 (snímek Z. Helfert)

Havlíčkovy sady ve Vršovcích, 1879—1881, plastika Neptuna od Bohuslava Schnírcha (snímek Štencův archiv)

Druhým parkem, který nesl jeho pečeť, byly dnes již neexistující Vrehlického sady, tehdy nedokončené, ale založené podle jeho novodobých představ. Po nich následovaly sady na Poříčí, dnešní Švermovy sady, které lze s předcházejícími rovněž odepsat na konto neuváženého plánování pražské dopravy. Potom následovaly téměř všechny známé parky v Praze. Jeho činnost se však neomezovala jenom na pražské sady, zúčastňoval se velmi aktivně všech sadovnických podniků včetně výstav a Zemská jubilejní výstava, tehdejší nejvýznamnější celonárodní událost, se neobešla bez jeho sadovnických úprav. Tato studie však nemůže a ani nemá za účel vypočítat, kde Thomayer mimo Prahu a Čechy pracoval. Neshody, které se táhly delší čas s pražskou obcí, vyvrcholily v r. 1894, kdy Thomayer dává výpověď a s obcí pražskou se rozchází. Dnes při pohledu nazpět, kdy si uvědomujeme naše technické vymoženosti, musíme se poklonit výkonům při primitivních prostředcích oné doby a říci, že některé tehdejší práce byly gigantickými výkony. Thomayer si mezitím zařídil projekční kancelář a pracoval dále na úpravě a zakládání nové zeleně. K prvním větším pracem patří Mariánské lázně, po nichž následují řady zahrad a sadů, desítky zámeckých parků, celé nebo zčásti. Na přelomu století jeho činnost dostoupila vrcholu.

Rekapitulujeme-li ji, musíme uznat, že byl ojedinělým zjevem v českém sadovnictví. Nedá se popřít, že všem sadům a zahradám, které vyšly z jeho dílny, dovedl vtisknout svůj ráz. Pokud dnes studujeme staré Thomayerovy plány, nesouhlasili bychom s některými květinovými skupinami nebo tvarovanými vavříny ve kbelících atd. Ovšem musíme si zároveň uvědomit, že tehdejší doba měla odlišný vkus od doby dnešní. Hýření pestrých palet květin a přemíra výzdoby byla vlastně reakcí na chudou pozdně barokní zahradu, kde si zahradníci více libovali v barevnosti cest než květin.

Srovnáváme-li šedesátá léta minulého století a šedesátá léta tohoto století, vidíme, že po stránce výtvarné v pražské zeleni hrál v tomto období Thomayer důležitou roli a dostal se do čela snah o osvěžení a zkrášlení zeleně v Praze. Ve svém období nemá konkurenta, jenž by v tak poměrně krátké době vytvořil něco podobného jako on.